2450/29

ST. ZELETIN

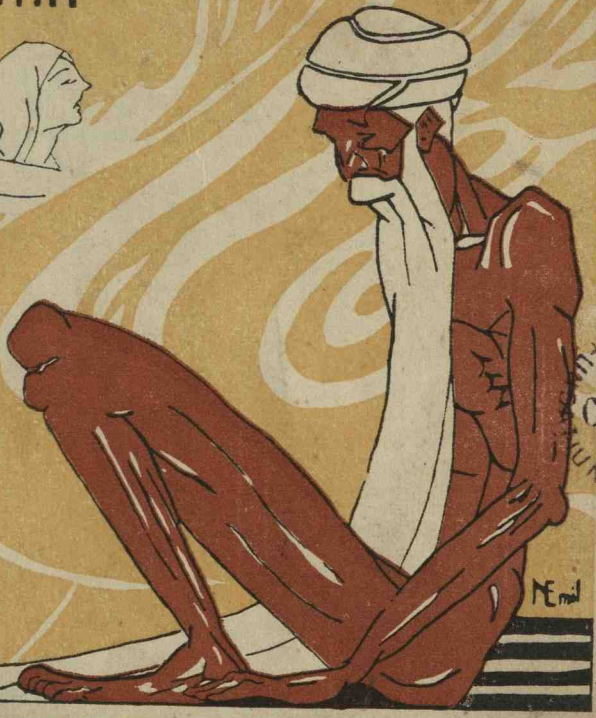

KIRVAKA

E.M.

BIBLIOTECA
FVNDAȚIVNEI
VNIVERSITARE
CAROL I.

Nº Curent 51.724 Format .....
Nº Inventar A. 26.693 Anul .....
Secția Depozit III Raftul .....

Arhiv. St. 2.6.693

ST. ZELETIN

176865

NIRVANA

GÂNDURI
DESPRE LUME ŞI VIAŢĂ

52064

Editura revistei: „Pagini Agrare şi Sociale"
Bucureşti, B-dul Carol 47
1928

CONTROL 1953

Biblioteca Centrală Universitară
"Carol I" Bucureşti
Cota 51771

VL 63/10

B.C.U."Carol I" – Bucuresti
C52064

Se va zice: aceasta nu e decât reverie. Da, dar poate esența lucrurilor e de așa fel, că nu putem ajunge la ea, decât prin reverie.

PAULSEN

(reflexie dela curs)

Ciudat, de câte ori înfățișarea naturii pune omului pe buze întrebările, cu care se îndeletnicește filosofia: *Ce e lumea, ce suntem noi? De unde am venit, unde ne ducem?*, o tristeță neînțeleasă îi cuprinde sufletul și se adâncește în reverie. Tristeța pare presimțirea firească a greutății acestor întrebări supreme, reveria e încercarea de a găsi un răspuns la ele. De aceea haina în care se îmbracă filosofia e de cele mai multe ori tristă și posomorâtă, iar visul are în zemislirea ei un loc de cinste. Mintea cea mai chibzuită și mai cumpătată, cea mai prăfuită în colbul cărților și al faptelor, nu-și poate pune magicile întrebări ale filosofiei, fără a dispărea pe neprins de veste în lumea visării.

Astfel oricare ar fi forma, pe care gânditorul o dă cu timpul, filosofiei sale, forma ei dintâi a fost totdeauna reveria simplă și naivă. Sistemul filosofiei se cimentează încet și pe dibuite, prin cotituri și întorsături fără de număr. Căci adevărul nu se naște gata dintru început, învăluit în perioade lungi și silogisme greoae, cum vrea

să ne facă a crede înțelepciunea falșă a cărților. El apare din adâncimile necunoscute ale sufletului nostru, în clipe de visare, ca scânteeri din întunerec. Nu sticlele laboratorului, nici tomurile filosofilor, ci priveliștea naturii vine să aprindă scăpărările minții, și să arunce în lumea gândurilor fermente uriașe. Zemislirea ideilor stă în afară de orice ordine și metodă, căci începutul firesc al filosofiei a fost, și va fi — *visul*.

* * *

Spune tu, cel ce o viață întreagă ai cercetat înțelepciunea cărturărească: de câte ori — eșind din odaia ta de lucru și intrând în sânul naturii — nu ai simțit cu amărăciune, că ai închis toată filosofia la spate? Și nu te-ai întrebat cu arzătoare părere de rău, la ce-ți folosește vremea perdută în praful cărților?

A fost o faptă de neînchipuită nerușinare filosofică, de a cerca să se prindă întreaga bogăție a naturii în cele trei nenorocite forme ale *gândirii*. Ca și cum noi am avea nevoe de un mijlocitor între inima noastră și natură, spre a-i înțelege tainele. Ca și cum, pentru a cuprinde imensa felurime a Totului, n'ar fi nevoe tocmai de a se desbrăca de orice forme ale gândirii, a merge direct la Dânsul, a se lipi lăuntric de El,

şi a-l strânge cu pasiune la sânul sufletului. Nici odată n'am simţit mai mult nemernicia oricărei filosofii de cabinet, decât în faţa cerului înstelat. A fost — ce a fost? naivitate, inconştienţă, ori poate amândouă împreună, de a crede că în afară de recea şi nespornica gândire nu mai e nici un chip de a pătrunde în inima naturii.

S'a zis de mult, că minunarea asupra naturii este începutul filosofării. Mai trebue deci să ne întrebăm, în ce colţ al sufletului se află cheia vrăjită a tainelor firii? Doar în faţa priveliştii covârşitoare a naturii toate gândurile amuţesc, ceva mai adânc se mişcă în noi: e simţirea...

Când stau, în asemenea clipe de adâncă contemplare, perdut în natură, ea trăind în mine, eu într'însa, e par'că însăş esenţa ei ceeace se revelează atunci în mine. Şi mi s'a părut de mult, că în acest act de revelare se zemisleşte adevărata filosofie.

* * *

Filosofia veche s'a născut uşor, ca floarea pe câmp, şi a rămas o veşnică minune; filosofia nouă însă apare în durerile ucigătoare ale facerii, din praful cărţilor şi fiolele laboratorului, rămânând mereu pătată de sudoarea muncii. Azi cei ce mai îndrăsnesc a se înălţa peste colbul fap-

telor, nu mai sunt filosofi, ci oameni de știință: chimiști, naturaliști, fizicieni. S'au întors vremurile cu desăvârșire: oamenii de știință fac filosofie, iar filosofii fac — știință. Deliciul cu care înțelepții vremii sorb din mocirla faptelor, samănă doar numai aceluia, cu care frații lor întru nemurire sorbiau odinioară din cupele cu nectar. Astfel filosofia nu mai locuește acum în înălțimile albastre, ci în mocirla pământeană; nu mai vorbește în versuri, ci în silogisme: nu se mai îmbracă în reverie, ci în teoreme: ea a devenit, ori crede că a devenit, științifică.

Astăzi orice înălțare în ținutul visului e un atentat contra colbului sfânt al faptelor: orice avânt al fantaziei, o impietate față de spiritul „științific". Din creer fulgeră ideea, sublimă și măreață în strălucirea ei dintâi. Limba ei nu e nici silogismul, nici teorema, ci oda și ditirambul. Dar pentru acestea nici un muritor nu a avut mai puțină înțelegere, decât cei ce-și zic acum filosofi: lor le trebue „știință". Și așa te coborî din înălțimile senine, unde scântee ideele, îți pângărești sufletul în noroiul faptelor, și când strălucirea gândurilor apune sub stratul gros de praf, ce așterni pe ele spre a le costuma științificește, soarbe și filosoful cu nesaț din ele și le găsește de dulceață divină. S'ar putea altfel? Doar acum

o idee nu mai pare „științifică", dacă nu miroase a praf și sudoare.

* * *

Știință peste tot, și iar știință! După filosofia științifică ni-e dat să fim marturi la nașterea unei estetice științifice. S'au pornit filosofii să pătrundă în firea celei mai dragi ființe a misterului cu metrul, nu cu inima, și să clădească un castel de oțel pe stâlpi de roze. Spor bun! Numai dacă aceasta nu e o muncă tot atât de spornică, ca și aceia de a prinde aburul cu cleștele.

Trebue să nu fi *simțit* cineva niciodată ce e arta, ca să fi ajuns la gândul unei estetice științifice, și e lucru sigur că asemenea estetică poate fi pentru oricine, afară de artiști și firi artistice. Se umple sufletul de cea mai sfântă revoltă, când te gândești la cătățimea de noroi științific ce s'a aruncat pe petalele acestei gingașe flori, ce numim artă, și te întrebi cu amărăciune dacă cei ce-și zic „oameni de știință" nu vor mai avea p'etate pentru nimic în lume. Pe cât de revoltător e când nechematul *face* artă, pe atât de revoltător e când el *filosofează* asupra artei. Și așa sunt toți cei ce-și închipue că pot pătrunde cu creerul, ceeace a isvorât din adâncurile misterioase ale inimei. Născută din senti-

ment şi reverie, calea către tainele artei nu poate sta decât în însăş această obârşie. Spiritele reci, raţionaliste, n'au creat nimic în artă, nici n'au înţeles vr'odată ceva dintr'însa. Cetiţi părerile lui Spencer despre barbarul, imoralul şi absurdul Homer, despre Plato cel lipsit de daruri artistice, şi veţi avea prilej să ridicaţi din umere.

Esteticianul, ce filosofează asupra creaţiilor artistice cu răceala medicului care diseacă un cadavru, nu poate pricinui decât spaimă. Şi de acest fel e sentimentul, pe care-l naşte întreaga estetică zisă ştiinţifică în sufletul iubitorilor de artă. Cei ce s'au apropiat mai mult de minunile artei, nu i-au cercetat operele cu mijloacele ştiinţii, ci cu inima largă şi iubitoare. Aceştia sunt marii filosofi artişti, Schelling, Hegel, Schopenhauer. Intr'o pagină a lor pulsază mai multă înţelegere pentru artă, decât în tot nămolul de estetică ştiinţifică.

* *

E atât de greu de înțeles, cum oameni care se înstreinează cu totul de natură, sacrifică totuș o viață spre a-i pătrunde tainele. Ce nevoe simt oare filosofii de tainele naturii, ei care — închiși în odaea de lucru — uită până și existența ei? Și ce „adevăr etern" au isbutit ei să stabilească pe această cale? Privită cu ochii logicei, istoria filosofiei este istoria rătăcirii filosofilor. Ceea ce unii au zidit, ceilalți au dărămat, și după atâtea veacuri de frământare a minței n'au ajuns să dea nici un răspuns la întrebările, ce privesc soarta noastră. Nu e aceasta dovadă destulă, că ei merg pe o cale greșită? Cărțile lor sunt în adevăr calea înțelepciunei, nu însă în înțelesul că ele cuprind vr'o înțelepciune, ci în înțelesul mult mai adânc, că ele ne fac s'o căutăm în altă parte. După ce am trecut prin ele vreme îndelungată fără folos, suntem nevoiți să ne întoarcem înapoi și să cercetăm înțelepciunea sufletului nostru. Cine n'a cetit niciodată în cărțile filosofilor are puțină minte, cine însă cetește toată viața în ele, nu are minte de loc.

* * *

Odinioară filosofii vorbiau în limba muzelor, și-i înțelegea fiecine; acum însă ei vorbesc în limbi necunoscute grosului omenirii. Nu știu ce poate folosi armătura grea, în care se îmbracă filosofia nouă. Știu însă că această *formă* deșteaptă speranțe, pe care nu le împlinește *cuprinsul*. Când cu îndelungată și obositoare muncă isbutești a sparge coaja de oțel a vr'unui sistem de gândire, găsești sub această atât de pretențioasă haină — un vis de poet. Cine n'a surâs în nedumerire, când a descoperit în mezul copleșitorului edificiu al filosofiei Kantiene aceiaș naivă iluzie, a unei lumi de dincoace și a unei lumi de dincolo, în care se leagănă cel mai indoct creștin? Și iarăș, cine n'a ridicat din umere, când a găsit sub forma greoae a idealismului german aceleaș dulci visuri, în care se alinta imaginația indică? „La început a fost un Spirit, El singur, și acest Spirit s'a făcut natură, și Spiritul-natură a căpătat în forma sa din urmă — în om — conștiință, iar prin aceasta a ajuns, ori năzuește să ajungă, la cunoaștere de sine" — iată reveria brahmanistă, pe care se ridică gigantica arhitectură a filosofiei hegeliene. Și nu sunt oare crâmpee din aceiaș reverie, în jurul căror

se învârte filosofia naturei a lui Schelling, ca și aceia a lui Schopenhauer?

Te cuprinde o adâncă dezamăgire la privelișteа acestor ființe ciudate, ce gândesc în reverii și vorbesc în silogisme, și nu fără desgust ajungi la încheerea, că filosofii fac și acum tot poezie ca și în vechime. Cu o deosebire însă: în vechime ei făceau poezie bună...

* * *

Oamenii mari sunt totdeauna temperamente hotărâte. Cei ce au înclinare pentru munca migăloasă de amănunte, rămân la fenomene și devin îndrumătorii științei; cei ce simt trebuința de a afla esența lucrurilor, trec dincolo de fenomene și devin filosofi.

Înțelepții vremei noastre nu au însă nici o înclinare nici alta. Ei nu-și mai iau sborul către esență, căci zeul lor Kant pare a le fi închis pe vecie această cale. Θεωρία-ul filosofic, dorința de a se înălța în regiunile eterne, de a ajunge la esențe și principii, lor le lipsește, de aceia nici nu mai sunt filosofi în înțelesul adevărat. Tot atât de puțin sunt însă oameni de știință. Ce-i drept, ei adoră praful faptelor mai mult decât înseș cei ce-și duc viața în mijlocul lor. Totuș au gustat prea puțin din munca acră a cercetă-

rei de amănunte, spre a putea intra în panteonul științei.

Ce sunt atunci filosofii de astăzi, dacă ei nu sunt în fapt nici filosofi, nici oameni de știință? Ei sunt — aceasta ne-o spun în fiece clipă — „filosofi științifici". Adecă, neputând face nici filosofie, nici știință, fac — filosofie științifică.

* * *

Acela e adevăratul filosof, căruia natura nu i-a dat numai o minte mare, ci și o inimă mare.

Acela e adevăratul filosof, despre care biograful său, arătându-i viața și învățămintele, va putea să spună: „el a devenit filosof, fără a înceta de a fi om".

Se povestește despre cel dintâi filosof, că fiind odată adâncit în privirea stelelor cerului, a căzut într'o groapă. De atunci darea în gropi a trecut mereu ca o însușire filosofică, astfel că și azi se pare lucru firesc, că cineva nu poate fi filosof, fără a da în gropi.

Tot atât de ciudate ca apucăturile filosofilor, au părut și par oamenilor normali învățămintele lor. Nu rareori se întâmplă, ca în fața unei vederi filosofice ei să ridice din umere în adâncă nedumerire. Pare însă mai ciudat, că filosofii nu s'au dat nici decum silința de a înlătura asemenea păreri, atât de puțin măgulitoare, ce s'au format pe seama lor. Intre dânșii s'a înrădăcinat credința, că filosofia nu e afacere de capete comune. Ei înșăș par a se privi ca păstrătorii unor taine, care ar fi necinstite, dacă cumva ar ajunge la cunoștința vulgului. Și așa a devenit adevărată modă, ca ei să spună tocmai de acele lucruri, ce răstoarnă cu totul pe dos chipul de a vedea al simțului comun. Iată felul, în care ei socot să-și îndeplinească visul de a întemeia un mod obștesc de gândire!

Clătinările din cap a oamenilor normali, departe de a abate pe filosofi de la această cale, le-a dat dimpotrivă încredințarea că aceasta e adevărata filosofie — adică filosofia, ce nu e pe înțelegerea tuturor. Astfel îndepărtându-se de la linia obștească, ei au crezut că dau o netăgăduită dovadă de înălțime în vederi și adâncime de cugetare. Și pe când toți muritorii socot ca o hulă, dacă nu cea mai mare, de a fi priviți ca nesănătoși la minte, singuri filosofii de meserie și-au făcut din aceasta o cinste.

* * *

Mulți filosofi au crezut că lămuresc tainele naturii. Dar „lămuririle" lor au ajuns pentru creerul omenesc alte taine.

Voit-a oare natura să-şi râdă de noi? Cu cât gândesc mai mult asupra iubirii, cu atât mi se pare mai absurdă. Sunt dulci fiorii, ce ea insuflă; dar, cerule, de ce n'am putea să-i gustăm rămânând mereu în noi înşine? De ce ar trebui să eşim în afară şi să le căutăm isvorul dincolo de marginile fiinţei noastre? Absurd, nespus de absurd.

Mă gândesc, şi mă gândesc nu fără adâncă amărăciune, ca după raiul perdut, ce ar fi când omul n'ar avea niciodată nevoe să iasă din el însuş? Atunci el ar purta isvorul fericirei în propria sa fiinţă; atunci ar putea ridica fruntea sus şi spune cu mândrie: eu îmi ajung mie însumi, eu sunt Dumnezeu. Dar nu i-a fost dat să se înalţe la această culme de desăvârşire. El trebue să iasă din marginile sale şi încă — ironie! — tocmai pentru a căuta acea fericire, ce trece printre cele mai mari, dacă nu chiar cea mai mare dintre toate. A fost desigur o şiretenie, de care nu şi-au dat seama părinţii creştini, când şi-au închipuit pe Dumnezeul lor

BIBLIOTECA CENTRALĂ

ca un moşneag, adică, deşi i-au dat sex, totuş l'au pus la acea vrâstă, când omul nu mai e silit să iasă din fiinţa sa şi atinge astfel o măsură de neatârnare, ce seamănă a desăvârşire.

* * *

Moraliştii ne învaţă, că iubirea nu trebue să fie oarbă, ci raţională: ea trebue să fie călăuzită de reflexie.

O „iubire raţională" este însă între sentimente cam acelaş lucru, ca şi un cerc pătrat între figurile geometrice. Iubirea se naşte ca forţă elementară a naturii, mai presus de orice reflexie. Ea e fiică a misterului, nu începe cu „fiindcă — deci", ci porneşte ca o rază din întunerec, nimenea nu ştie cum. Asemenea cu un arbore, noi îi vedem crengile, nu însă şi rădăcinile.

Şi la fel cu naşterea iubirii, viaţa ei întreagă se desfăşoară dincolo de orice amestec al reflexiei. Iubirea e furtuna ce nesocoteşte orice piedică, reflexia e omul chibzuit, ce înaintează încet, încunjurând cu prevedere toate stavilele, ce i se ridică în cale. In adevăr, minunat lucru se cere oamenilor, când li se spune să-şi călăuzească iubirea prin reflexie. Se pare firesc ca iubirea să târască reflexia după sine, nu dimpotrivă. A cere celui ce iubeşte să-şi pună sentimentele sub

ocârmuirea inteligenței, înseamnă a cere mașinistului să înjuge boi la locomotivă.

* * *

Minunate sunt toanele simțirii!

Departe de ființa aleasă iubitorul se simte nenorocit; orice altă fericire, pe lângă aceea de a fi lângă dânsa, i se pare sarbădă. Aproape de ea, când idealul devine realitate, nici o viață nu i se pare mai trivială, decât aceea închinată unei „fuste". Urâtul îl cuprinde, își face amare imputări pentru timpul perdut fără rost și cată a se depărta cât mai curând de foșnetul de rochii, pentru a-și pune viața în slujba unei cauze mai demne de mândria omenească. Ajuns iarăș departe, viața i se pare din nou pustie; o tristeță nespusă îl cuprinde, pare că a perdut totul și că nu poate fi mai neîntinată fericire pe lume, decât aceia pe care o dă iubirea. Și astfel viața sa decurge față de ființa iubită într'un necurmat *ritm:* când e departe, ea îi face dor; când e aproape, ea îi face desgust.

In fața acestui ritm al simțirii, inteligența nu stă simplă privitoare, ci făurește dovezi pentru a-i da semne de dreptate. Astfel atât femeea cât și bărbatul nu sunt de loc în încurcătură, când e vorba de a da temeiuri pentru purtarea lor.

Femeea găsește îndeobște îndreptățirea atragerei în însușirile de cavaler ale bărbatului: visul ei se întrupează necontenit într'un erou. Iar îndreptățirea respingerei i-o dă firea sa brutală: bărbatul e o ființă lipsită de fineță și nedestoinică de a înțelege un suflet atât de gingaș, cum e acela al unei femei iubitoare.

Mult mai fericită e mintea bărbatului în aflarea de temeiuri, pentru a îndreptăți salturile ritmului simțirei. Când se simte atras de femee, el găsește în frumusețea ei acelaș veșnic temei. Numele ce el dă în acele clipe femeei sunt nesfârșite, cele mai obișnuite sunt înger și floare. Atunci femeea în genere e un înger sau o floare, femeea aleasă de el e înger între îngeri, floare între flori, mândria naturei, încununarea creației, pe lângă care orice altă frumusețe, chiar aceia a lunei și a stelelor, cade în întunerec. Când însă e mânat departe de dânsa, atunci îngustimea ei de judecată îi dă un temei tot atât de puternic, ca și cel dintâi. Femeea e o ființă strimtă la minte, cu totul nedestoinică de a înțelege ideile sale vaste. Viața lângă o asemenea creatură e un infern: departe de ea!

Și astfel necontenit cântă bărbatul acelaș cântec; când femeea îl atrage, îi laudă frumusețea; când ea îl respinge, îi hulește prostia, deplin încredințat că totdeauna dreptatea e de partea sa-

* * *

In ritm pulzază viața naturii, în ritm pulzază viața sufletului omenesc, cea din urmă nefiind decât prelungirea celei dintâi. Peste tot viața are căile ei statornice, pe care le bate cu aceeaș veșnică nestatornicie. Și încă în sufletul omenesc, cu uriașa sa complexitate, ritmul are ceva din frigurile boalei; sau cum zice Byron:

Inima e ca și norii, o parte din cer,
Dar se schimbă zi și noapte, ca și norii.

* * *

Cultura a făcut în inima omenească un vulcan în necontenită fierbere.

Ca valurile de lavă din crater, așa isvorăsc din ea veșnic nouă dorințe, nouă pofte neînțelese. Iubitorii își jură dragoste până la mormânt. Și în adevăr, aceste cuvinte sună atât de frumos, în cât rar s'ar găsi o fire visătoare, care să nu fie ispitită de sonoritatea lor în clipe de idealism. Dar ele rămân — cuvinte, și viața își urmează mersul. Pieptul omenesc, la care ne-am putea răzâma până la mormânt capul, ar trebui să fie larg ca văzduhul, pentru a cuprinde întreg haosul de sentimente, ce clocotesc într'o inimă.

Nu, a ne cere să ne oprim ritmul vieţei pe veşnicie lângă aceiaş fiinţă, aceasta e întors, e împotriva naturei. Ah, parcă mă cuprinde fiori când mă gândesc ce mărginire de dorinţi, ce modestie de simţire, ce sărăcie de închipuire ar trebui să fie în pieptul celor, ce ş'ar găsi toată viaţa întruparea idealului în marginile unei anumite fiinţe. O asemenea calicie sufletească mă umple de spaimă. Departe de a fi vr'un semn de vrednicie omenească, „iubirea până la mormânt" e o dovadă de imbecilitate.

* * *

Nu e iubire eternă, ci o eternă goană după iubire.

Pare curat paradox, de a face deosebire între *filosof om* și *filosof de meserie*. Totuș filosofia numără mulți credincioși, ce par a fi încetat de a mai fi oameni. E un fapt care nicăeri nu iese mai luminos la iveală, decât în așa zisele *adevăruri eterne*. Dacă e drept, că în teoriile filosofice se exprimă totdeauna sufletul filosofilor, apoi într'o asemenea teorie se oglindește mai curând lipsa de suflet a părinților ei.

Căci să ne gândim bine: ce fel de om trebue să fie acela, care se închină unor stafii fără carne și oase, zise adevăruri nestrămutate și veșnice? Ar fi deajuns să se fi rătăcit într'însul numai o urmă din mândria cea mai nobilă și mai curată—aceia de a fi om—pentru a vedea, că prin această îngenuchiare în fața unor ființe nevăzute se pălmuește el singur. *Numai cel ce stă omenește prea jos, poate să ridice adevărul atât de sus.* Și asemenea umbre, în care nu mai e nimic omenesc; care vor să întărească în omenire respectul de ceva strein de dânsa, nu de ea înseș; să-o învețe să se plece, nu să se înalțe—aceste

umbre omenești cred, ori au nesocotința de a crede, că s'au depărtat de orice pe lume, spre a-și jertfi viața pentru binele omenirii!

Adevăratul filosof, acel ce a isbutit să-și dea seama cât e de puțin a ajunge filosof, și cât e de mult a rămânea în acelaș timp om, n'ar putea vorbi semenilor săi decât astfel:

„Natura voastră singură e veșnică, iar în afară numai ceiace isvorăște dintr'însa. Dovada? Priviți soarta plămădirilor spiritului: cele ce sunt întruparea naturei omenești, trăesc cu aceiași putere în veci de veci: așa sunt creațiile lui Homer, Sophocle, Shakespeare; dar cele ce sunt streine de dânsa, închipuitele „adevăruri", pe care le stabilesc cercetătorii, sunt mereu răsturnate, refăcute, înlocuite. Astfel numai într'atât se poate ridica o producție la eternitate, întru cât în ea voi vă puteți recunoaște pe voi înșivă. In fața ei n'aveți nevoe să vă plecați capul cu smerenie, ci sunteți în drept să vă înalțați fruntea cu mândrie; căci ele nu sunt dovada nimicniciei, ci a măririi voastre. Eternul e cel mai curat titlu de mândrie a naturei omenești".

Cred că filosofând în acest fel s'ar sluji ceva mai mult binelui omenirei. Dar aceasta nu mai e treaba filosofului de breaslă — se înțelege; sarcina acestuia e să arate cât e de mare filo-

sofia, şi cât e de mic omul. Cu asemenea jalnică înţelepciune omenirea nu are ce face.

„Adevăr etern"! Mulţi l'au socotit ca o rătăcire, şi au încins sabia la luptă. E o muncă fără rost. Oameni, ce dau dovadă că sunt atât de mici ca oameni, nu au nevoe să fie combătuţi: ei trebue deplânşi.

* * *

Nu numai ceiace poate fi dovedit are însemnătate de adevăr. Dovezile n'au alt rost, decât de a da adevărurilor putere convingătoare. Şi de aceia cele ce au această putere în ele înşile, fac orice dovedire de prisos. De acest fel sunt adevărurile sentimentului. Ele sunt categorice, prind faptele nemijlocit şi înlătură orice îndoială: „aşa simt, aşa cred". Pentru astfel de adevăruri dovezile sunt o podoabă, ce nu le măreşte nici de cum puterea. Căci ele sunt ca soarele: ele au lumina în ele înşile. A le lumina cu licărirea slabă a dovezilor, înseamnă a lumina un incendiu cu o lumânare.

* * *

Sufletul se preface necontenit, şi cu el se schimbă şi adevărurile pas cu pas. Ceeace a tre-

cut altă dată ca adevăr, nu mai trece astăzi, şi ceeace trece azi, nu va mai trece în viitor.

Intâia sarcină a unui gânditor nou — se ştie de mult — e de a-şi ucide premergătorii. Din sfărămăturile adevărurilor vechi el construeşte pe cele nouă — până când şi acestea împărtăşesc aceeaş soartă. Căci spiritul omenesc nu cristalizează în aceeaş formă, ci dărâmă mereu, ca să poată crea mereu: aceasta e *viaţa* sa. Ea nu e decât păşirea dela unele adevăruri la altele: un veşnic ritm între distrugerea de adevăruri vechi şi crearea de adevăruri nouă.

* * *

Adevărul etern există ca *ideal*, nu ca *realitate*. De aceia omul îl caută mereu, fără a-l găsi vr'odată. In fapt, găsirea sa ar pune capăt vieţei spiritului. Ceia ce o întreţine, nu e adevărul etern, ci numai credinţa că el există: acesta e pistonul, care o pune mereu în mişcare. Aşa se lămureşte, că pe când adevărurile per necontenit, credinţa în adevăr etern rămâne. Oricâte desamăgiri a avut şi are spiritul, această credinţă nu se poate sdruncina cu totul; căci sdruncinarea ei l'ar opri pe veşnicie în loc. Astfel goana vieţei cere ca adevărul să fie etern *în iluzie*, şi vremelnic *în realitate*. Pentru ca

omul să alerge veşnic după adevăr, el trebue să nu-l găsească nici odată.

* * *

Filosofii făgăduesc omenirii adevăruri eterne, şi-i dau în schimb — o eternă ceartă pentru adevăr.

* * *

Nu este adevăr etern, ci o eternă goană după adevăr.

Noi gonim idealuri, fiindcă viaţa însăş e o goană şi fiindcă trebue să aprindem o flacără pe ţărmurile viitorului, care să ne lumineze cărarea. Dar îndată ce ajungem în apropierea acestei flacăre, ca prin minune ea se stânge. Şi atunci noi aprindem alta şi începem iarăşi goana înainte.

Noi gonim idealuri; veşnic îngropăm pe cele vechi, făurim altele nouă şi goana ne-o urmăm fără încetare. Astfel idealurile dispar unul după altul, ceea ce rămâne e eterna goană.

* * *

In cine pune omul mai multă speranţă, şi cine îl dezamăgeşte mai crud, decât idealul? Ca orice idol, el cere încrederea noastră toată, şi nu dă nimic în schimb. Mereu ne ademeneşte la muncă şi încordare, pentru a ajunge apoi la aceeaş încheere, că aşteptările noastre erau nebune. E o reîntinerire sufletească idealul, cine

nu i-a simțit fiorii? Dar iluzia de astăzi vestește totdeauna durerea de mâne.

* * *

Idealul e cu atât mai strălucitor, cu cât e mai departe și rămâne atâta vreme ideal, cât e în depărtare. Cu cât se apropie mai mult de noi, cu atât aureola sa slăbește, spre a dispărea cu totul sub ochii noștri: idealul îndeplinit devine trivialitate. Astfel viața omenească e un necontenit proces de înmormântare a tot ce e mai scump: soarta ei e de a vedea mereu idealurile trecutului devenind trivialitățile prezentului.

Ideal și trivialitate: tristă, dar neînlăturată împerechere între aceste două înfățișări extreme ale vieții. Nimic nu le desparte, decât distanța. In depărtare țelul vieții licărește ca ideal, în apropiere el se preface în trivialitate. Și așa se învârte viața noastră întreagă fără încetare între ideal și trivialitate: idealul e veșnic în depărta e, trivialitatea veșnic sub ochii noștri.

Idealurile altruiste absorb cea mai mare parte a vieței noastre. Lor le slujim, aceasta ne pare demn; nouă nu mai îndrăsnim să ne slujim, aceasta ne pare josnic. Căci așa ni se spune de când deschidem ochii, până ce'i închidem: așa ne spune preotul când suntem mici, profesorul când intrăm în școală, moralistul când ajungem în societate. Toți ne cântă același cântec al dezicerei de sine: lipsește-te, sacrifică-te, aceasta e vrednic de un om.

Și noi îi credem — cine oare n'ar crede, ceia ce-i sună la urechi o viață întreagă? Astfel numai gândul, de a pune scopul vieței în noi înșine, ne revoltă, de aceia căutăm să-l punem în afară, pentru a rămânea în pace cu conștiința noastră. Și cu aceasta goana începe: unul visează ajungerea *adevărului*, altul visează ajungerea *iubirei*; cel ce duce la extrem goana după adevăr devine Faust; cel ce face același lucru pentru iubire, devine Don Juan. Faust și Don Juan sunt întrupările cele mai înalte ale vieței închinate idealului și oricine e cu ade-

vărat om, trebue să aibă în el ceva din unul sau din altul.

Vaza de care se bucură azi *gândirea* se vede în respectul, ce lumea are pentru Faust; discreditul în care se află *sentimentul* se vede în spaima, ce ea arată față de Don Juan. In Faust lumea crede a găsi cea mai desăvârșită întrupare a omului de principii, în Don Juan cea mai deplină întrupare a omului lipsit de principii — pe nedrept, căci și unul și altul slujesc în felul lor idealului. Și așa oamenii laudă pe cel dintâi și hulesc pe cel din urmă. Ei par a-și închipui cu tot dinadinsul, că pentru a deveni Faust e nevoe de calități, pentru a deveni însă Don Juan e destul a avea lipsuri. Ca și cum cineva s'ar închide pentru totdeauna în praful cărților, luându-și „ori ce nădejde de la lume", dacă s'ar simți în stare să trăiască în mijlocul ei!

Faust și Don Juan se privesc ei însăș cu adâncă dușmănie. Cel dintâi vede în viața lui Don Juan ceva nedemn de un om, pe când acesta vede în Faust ceva mai puțin de cât un om. Și doar aceiaș însușire îi unește pe amândoi — goana după ideal — deși apucă căi deosebite, spre a-l găsi. Victime ale rătăcirei vieții, ei ar putea spune mai bine de cât oricine trista ei poveste.

* * *

Găsirea adevărului etern e idealul lui Faust. Insufleţit de această nădejde, el lucrează fără preget şi leagă de sărmanele file, pe care le scrie, soarta lumei întregi: mântuirea ei pare a atârna de „adevărul", ce el cearcă să descopere. Alături de dânsul se ridică alţii, găsesc peste tot în lucrările sale „erori" şi dovedesc că ele n'au nici o însemnătate ştiinţifică. In locul lor ei făuresc altele, leagă de ele aceleaş speranţe, care se dovedesc mai târziu tot atât de întemeiate. Şi aşa mai departe: ceiace astăzi unul stabileşte ca adevăr nestrămutat, altul găseşte mâne că nu mai răspunde faptelor şi stabileşte altul — pentru a dispărea, şi acesta la rândul său în acelaş neant. Aşa împlineşte adevărul menirea sa, de a ţinea goana vieţei în veşnic mers. Omul nu poate sta pe loc, el trebue să lucreze: „Dieweil ich bin, muss ich doch tätig sein", zice Homunculus din Faust. De aceea el începe: întâi caută slăbiciuni în ceiace au zidit premergătorii săi, apoi clădeşte el însuş — pentru a da şi urmaşilor prilej de dărâmare şi clădire. Adevărul, pe care-l găseşte un cercetător, e ursit a se schimba fără greş în faţa altui cercetător în eroare, din trebuinţa de a face şi vieţei acestuia de lucru.

Ideile sunt cameleonul, ce-şi schimbă necontenit culoarea în adevăr sau greşală, după cerinţele vieţei.

Iubirea eternă e idealul lui Don Juan. Şi sub puterea celor dintâi fiori el crede în adevăr că a găsit-o: el jură fiinţei drage nu numai credinţă până la mormânt: aceasta nu e nimic pentru o iubire atât de mare. El îi jură credinţă şi după moarte; în lumea cealaltă ei vor fi tot împreună, şi atunci nimic nu-i va mai despărţi; atunci ei vor fi uniţi pe veşnicie. Cu un cuvânt, iubire în viaţa aceasta, iubire în viaţa cealaltă: iubire până la moarte, iubire după moarte; iubire pe lumea de aici, iubire pe lumea de dincolo — iubire eternă! E de ajuns însă numai a intra în raiul iubirei, pentru ca idealul să dispară. Şi atunci eroul nostru, spre a-şi împlini jurământul, caută alinare în altă parte. Iar nouei sale iubite declamă acelaş frumos jurământ de iubire eternă — pentru a şi-l împlini în acelaş fel. Căci iubirea, întocmai ca adevărul, nu are altă menire, de cât de a întreţinea goana vieţii. De aceea ea pare frumoasă numai atâta vreme, cât nu ajungem la dânsa.

* * *

Cel ce şi-a închinat viaţa idealului, devine erou de tragedie: mai curând sau mai târziu el e menit a fi martur la dărâmarea iluziilor sale.

Ajuns în amurgul vieții, căutătorul adevărului nu-și mai poate ascunde, că idealul căruia a slujit nu dă nici pe departe mulțămirea așteptată. Și atunci simțirea mereu nesocotită se deșteaptă și cere dreptul de a fi ascultată; e prea târziu! Nu orice Faust are norocul de a găsi o vrăjitoare, care să-i redea tinerețea perdută, pentru a trăi în sfârșit omenește. Celui ce nu se poate bucura de minuni, nu-i mai rămâne decât a învinovăți natura, că nu i-a dat și lui putința de a trăi ca toți oamenii.

Nu mai fericit e căutătorul iubirei. „Singurul chip, în care femeea poate reforma un bărbat", zice Oscar Wilde, „e de a-l plictisi atât de adânc, în cât să peardă orice gust de viață". Visătorul iubirei eterne încheie îndeobște cariera cu o reformă de acest fel. In cele din urmă nu-i mai rămâne decât a-și învinovăți nesocotința, că nu și-a închinat viața unui ideal mai la înălțimea vredniciei omenești. Soarta nenorocitului în iubire este, în fapt, mult mai fericită. Cel puțin acesta păstrează mereu încrederea în existența idealului visat, deși socoate că lui nu i-a fost dat să-l ajungă. Și plin de melancolie, el duce toată viața cu sine poesia unei inime sdrobite.

Astfel cine și'a închinat viața unui ideal, o încheie cu credința că fericirea trebue să stea în alt ideal, de cât cel urmărit de dânsul. Cel ce

a dus viața lui Faust moare cu dorința, de a fi fost un Don Juan; iar cel ce a fost Don Juan moare cu dorința, de a fi dus viața lui Faust. Nici unul nu perde credința în ideal, socoate însă că idealul ales de dânsul nu e cel adevărat. De aici această veselă privelişte: toată viața Faust şi Don Juan se despreţuesc, la sfârşitul ei însă se invidiază.

Față de acest necontenit faliment al idealurilor s'au turburat şi moraliştii, şi au crezut de datoria lor să-şi ridice glasul. După ei cel ce se închină numai adevărului sau numai iubirei e fire nedesăvârşită, adevăratul om e cel ce le poate realiza pe amândouă. A parte, aceste idealuri sunt neîndestulătoare; ele dau însă fericirea, când sunt unite.

De cât, întâi, acest lucru e cu neputință. Nimenea n'a împletit încă laurii Venerii cu laurii Minervei în aceiaş cunună. Al doilea, orice matematician ar putea spune moraliştilor, că două zeruri adunate dau tot zero.

Tu ai amestecat sublimul cu trivialul, eternă natură! Tu ai dat la lumină bogăția sublimă, veșnic minunată și felurită a făpturilor tale, iar în fața lor ai pus, sărăcia trivială a vieței. De ce n'ai schimbat planul creației tale, de ce n'ai pus sărăcia în felurimea făpturilor, iar bogăția n forma vieței?

Din prisosința firei tale es veșnic zemisliri nouă la ce? tu nu te-ai întrebat, nu te întrebi nici odată. Tu ești sculptorul cu nesfârșită închipuire, a cărui spornicie dă la lumină mereu alte forme, dar birtașul mărginit la minte, ce ne otrăvește sufletul mereu cu aceiași listă de bucate.

Tu nu ne-ai lăsat alegerea, decât între două feluri de hrană: eter și țărnă! Pe mâncătorii de țărnă îi numim realiști, practici; pe mâncătorii de eter idealiști, romantici. Și între aceste două extreme se învârte necontenit pulsul vieței noastre: între cer și pământ, între idealism și realism. Când ne-am hrănit până la desgust din unul, alergăm la celălalt; și când ne desgustăm și de acesta, ne întoarcem înapoi la cel dintâi.

căci n'avem altă alegere. Şi după ce ne-am istovit puterile în goana acestui ritm zadarnic, desgustaţi şi de cer şi de pământ, închidem ochii. Şi aceasta e o viaţă.

* * *

Viaţa noastră samănă unui joc de football: jucătorii sunt idealurile, mingea isbită necontenit dela unul la altul, suntem noi în goană necurmată după ele. Soarta noastră e soarta mingii. Şi noi alergăm fără răgaz către un ţel, iar când ajungem la el primim drept orice răsplată — o lovitură de picior. Atunci ne îndreptăm grăbiţi paşii către altul, pentru a avea aceiaş soartă, şi aşa mai departe. Sătui de a vedea astfel împlinindu-se aşteptările lor, unii pun capăt acestei alergări şi-şi trec viaţa în afară de orice ideal, ca totul în natură. De aceştia moraliştii ne spun că nu au trăit, ci au vegetat. Alţii însă duc jocul până la capăt, îndeplinesc cu neobosit zel saltuările regulate dela un ideal la altul, întâmpinând peste tot aceiaş răsplată, până ce sub greutatea loviturilor de picior primite viaţa toată, se stinge tot ce aveau mai scump, iluzii, visuri, făptura lor întreagă. Şi atunci pleacă şi ei capul la pământ şi închid ochii. Lângă catafalcul lor se ridică semeţ moralistul, şi vesteşte lumei că aceasta fu o viaţă bine întrebuinţată.

Ca sculptorul în faţa blocului de marmoră, aşa stă filosoful în faţa naturii. Amândoi cioplesc un chip armonic dintr'un material brut, rebel la frumuseţă; amândoi ne dau în opera făurită oglinda sufletului propriu, nu a naturii. Sistemul filosofului, ca şi creaţia artistului, e raza ce ţâşneşte dintr'un suflet şi luminează un crâmpeiu din natură.

* * *

Noi privim natura cu ochii sufletului şi din legile sufletului facem legi ale naturii — fac filosofii altfel?

* * *

Vestitori ai primăverii filosofice, în care adie aerul cald al umanităţii, şi zâmbeşte cerul senin al visurilor generoase: eşiţi din panteonul măreţ al gândirii romantice, desbrăcaţi zalele grele de oţel, în care v'aţi ascuns gândirea de ochi pro-

fani, și povestiți-ne din poemele sublime ale sufletului vostru...

Iată Fichte, filosoful voinții morale: pentru el natura nu avu nici un farmec. Căci în sufletul său nu exista decât *voință* și *datorie*, de aceea prefăcu întreaga fire într'o voință, ce se desfășoară la glasul datoriei. Dar această voință, crezu el, nu se poate deslănțui în haos, căci atunci ea n'ar întâlni nici o pedică de învins, și n'ar putea să-și îndeplinească menirea: înfăptuirea datoriei. Astfel de câte ori se îndreaptă în afară, ea-și opune o stavilă, și această stavilă este — natura încunjurătoare! Natura nu există, decât pentru a face cu putință îndeplinirea moralei. Ea nu are alt rost, ci e simplu „material al datoriei". In acest chip, unde noi vedem o minune fără saman, un isvor nesecat de frumuseță și fericire, el văzu — sfinte doamne! — o scândură goală, de care se lovește necontenit voința noastră. Căci el n'a avut o inimă, de aceia pentru el n'a existat artă, nici natură. Unde la alții bate inima, la el vià datoria. Și așa a prefăcut lumea într'o mânge, ce se ciocnește mereu de un perete: mingea e năzuința morală, peretele e natura din afară. Și la această jucărie, în nesecatul ei comic, mult iubitorul de humor Mefistofeles a isbucnit în hohote; dar râsul său el nu l'a auzit, ci a îmbrăcat-o în vestmânt sublim

şi a predicat-o cu zel sfânt. Căci el era născut să predice, şi întreaga lui fire era sfântă. De-ar fi fost stăpânitorul lumei, şi'ar fi răspândit învăţămintele cu foc şi sabie, şi ar fi poruncit tuturor sub pedeapsă de moarte, să vadă în dulcea natură o scândură de ciocnire a voinţei morale. O, Fichte, nobilă fire!

* * *

Dar iată Schelling, filosoful visătorilor romantici: lui natura s'a arătat sublimă şi măreaţă. El făcu dintr'însa un isvor de nesecată admiraţie, de aceia şi ea smulse în faţa sa vălul de mister, ce-i acopere faţa, şi i se revelă peste tot în unitate şi armonie. Astfel unde ochii profani cred a găsi haos, fiul mult iubit al naturei descoperi întregul.

El îşi aruncă ochii în sufletul său, şi văzu într'însul o fantazie tânără şi plină de putere, veşnic cuprinsă de durerile creaţiei. Şi-şi zise: şi în natură e un spirit, neţărmurit în cuprins, ce crează cu ajutorul fantaziei sale...

Dar cum spiritul său era torturat fără preget de străduinţa, de a se cunoaşte pe sine însuş, el îşi zise mai departe: şi spiritul naturei e însufleţit de dorinţa cunoaşterei de sine; aceasta e ceea ce-i pune mereu în sbor fantazia crea-

toare; el crează, pentru a se cunoaşte prin operele sale. Cu acest rost isvorăsc din nesecata sa fantazie formele nenumărate ale naturii minerale şi vegetale, dar zadarnic!: prin nici una din acestea el nu se poate cunoaşte, toate sunt numai încercările sale neisbutite, de a ajunge să se descopere pe el însuş.

Dar dorinţa de a se cunoaşte rămâne nestinsă, astfel spornica sa fantazie dă la lumină formele înalte ale naturei animale, şi uite!, prin acestea, mai ales prin cea mai înaltă dintre ele — prin om — el face ca prin minune ochi şi priveşte în jur, se priveşte pe sine însuş, în nesfârşită admiraţie asupra măreţiei sale proprii. Astfel spiritul naturei crează operile sale, cum spiritul artistului crează luerările de artă: *natura e artistul genial, ce crează prin fantazia sa.*

Şi în acest chip tu ai făcut din natură un grandios poem, şi ai însufleţit pe fiii muzelor cu nesfârşit entuziasm pentru armonia firei, de trei ori sublime Schelling!

* * *

Să ridicăm privirea spre uriaşul, sub a cărui imensă umbră dispar toţi ceilalţi. E oare de mirare, că un spirit logizat în aşa măsură, cum a fost Hegel, a făcut din raţiune însăş esenţa lu-

crurilor? Ce frumos se desfășoară fi ea pentru acest gânditor, tot în etape regulate și necesare — în antiteze — ca și gândirea sa. Căci Hegel a avut îndrăsneala filosofică ca nimenea altul: el și'a zis, că în vreme ce filosoful gândește, se află chiar în inima lucrurilor: desvoltarea gândirii este însăș desvoltarea concretă a lumii. Tot ceeace e rațional, este real...

Dar gândirea nu-și cunoaște rostul și puterile; astfel cea dintâi sarcină a filosofului e de a-i arăta, că adevărul nu se găsește decât în ea înseș, „de a o ridica pe punctul de vedere al absolutului". Și cum s'ar îndeplini mai bine această sarcină, decât dovedindu-i că toate căile, ce ea a bătut mai înainte spre a găsi adevărul, duc la rătăcire, și că nu-i mai rămâne decât a-l căuta în ea înseș? Așa făcu filosoful rațiunei. Cu uriașă fantazie el scrise grandiosul roman al aventurilor gândirei, divina comedie a rațiunei, poema rătăcirilor spiritului în căutarea isvorului adevărului, până ce în sfârșit găsește acest isvor — în el însuș! Astfel adevărul nu trebue căutat în praful faptelor, ci în desfășurarea înseș a gândirei: spre a-l găsi, e de ajuns a lăsa gândurile să sboare, și a le urmări mersul!

Tăcut și modest, cum era întreaga sa fire, filosoful rațiunei se închise deci în odaea sa de lucru, se învelí în halatul său filosofic, închise

ochii şi — lăsă gândirea să sboare în căutarea adevărului. Iar sborul ei fu cel mai nesocotit avânt, în care s'a pornit vr'odată mintea omenească: el fu sborul vulturului semeţ şi falnic, ce se încumetează să ajungă cerul. Rând pe rând, în cercuri regulate, ea străbătu regiune după regiune, sferă după sferă, şi nu se opri de cât când ajunse în înălţimile văsduhului. In lături!, voi arhitecţi ce zidiţi cu lut şi petre: voi nu veţi putea înălţa niciodată o clădire, a cărei acoperiş să atingă nourii. Dar noi avem această clădire în filosofie! Ne a zidit-o Hegel, nu cu lut, nici cu petre, ci cu categorii şi silogisme.

Zeci şi sute de generaţii vor trece, şi sisteme filosofice se vor alătura necontenit lângă sisteme. Cu găsirea adevărului absolut însă nu se va putea mândri niciodată filosofia, căci nu aceasta e menirea ei: ea trebue să-l caute, nu să-l găsească. Cei scurţi la vedere îşi vor arăta încă multă vreme înălţimea minţei lor, zâmbind cu milă la „fantaziile" marelui ideolog. Dar cei ce se vor încredinţa că mândria filosofiei nu stă într'atât în găsirea adevărului, cât în măreţia concepţiei şi în arta orânduirei, vor găsi un isvor de nesfârşită înălţare în gândirea uriaşă, ce a zidit cel mai măreţ sgârie nouri, care există în lumea ideilor. O, titanice Hegel!

* * *

Trist şi plin de întunerec fu vălul, ce Schopenhauer aruncă asupra lumei, trist ca şi sufletul său. El făcu din voinţă esenţa firei, fiindcă o vedea desfăşurându-se necontenit în el însuşi. Şi astfel peste tot în natură, dela animale la plante şi până la minerale, el crezu că se pot găsi semne de năzuinţă.

Dar voinţa sa era oarbă, rebelă, se deslănţuia cu putere de vifor, aşa că filosoful nu se mai simţia în stare să-i cârmuiască mersul, ci stătea fără putere, simplu privitor al vieţei sale. In van cerca el să urmeze glasul judecăţei, voinţa sa apuca mereu calea potrivnică şi făcea din viaţa sărmanului filosof un teatru de necontenite şi comice contraziceri. Astfel el avu durerea, de a se vedea totdeauna lucrând în disarmonie cu preţioasele sale învăţăminte. Iar contrazicerile din viaţa sa le puse la faţa lumei, şi în acest chip o văzu plină de sfâşietoare dezacorduri.

El tălmăci deci esenţa lumei după esenţa sufletului său, la faţa ei puse contrazicerile dela faţa vieţei sale, şi astfel ajunse la următoarea încheere: esenţa firei e voinţa, dar aceasta e o voinţă scelerată, a cărei criminală plăcere e de a-şi sfâşia mereu trupul ei propriu, de aceia lumea e absurdă!

Sărmană natură! Tu ești mama bună și îngăduitoare, căreia fiii ei — filosofii — vin într'o zi de sărbătoare să-i aducă daruri. Și fiecare 'i dă ceiace are: unul îi dă fantazie, alful rațiune; cel ce însă n'are decât absurdități îi dă — absurdități. Astfel și filosoful voinței te văzu în lumina nonsenzurilor din sufletul său, și te declară în mod solemn de absurdă.

In viața omenească, întocmai ca în sufletul său și peste tot în natură, el nu văzu decât deslănțuirea unei voințe oarbe, a unei năzuințe fără țel, și-și zise: cauza acestei năzuințe e suferința vieții; căci noi n'am năzui, dacă n'am fi siliți să căutăm mijloace pentru a ne mulțămi cerințele.

A trăi e a năzui, iar a năzui e a suferi: *viața e deci o suferință*. Numai o singură fericire e îngăduită muritorilor pe lumea asta: arta. Dar pe aceasta sunt foarte puțini în stare s'o guste. Fericirea cea mai mare, summum bonum, e „negarea voinței", stângerea ei pentru totdeauna. Dar cum să găsim acest mijloc, care să fie acest „quietiv al voinței"?

That is the question!

Și atunci el se gândi cu durere la clipele din viața noastră, când acest mic și drăgălaș demon, pe care-l numim femee, se joacă cu inima noastră cum răutăcioasa pisică se joacă cu șoarecele, și

în toată această sublimă poesie a inimei, el nu zări de cât scelerata șiretenie a voinței, care se folosește de naivitatea oamenilor spre a perpetua speța. O, infamă voință! Inima sa, în nesecata ei vanitate, singeră crud la acest gând. Plin de amărăciune el își plecă capul pe piept, închise ochii săi fosforescenți pe jumătate și murmură cu mină tragică: mântuirea noastră e *fecioria*, acesta e quietivul voinței! Râdeți?

Astfel filosoful voinței scrise poema sufletului său, și crezu că scrie poema naturei, după cum și în estetica sa se descrise pe el însuș, și crezu că face teoria omului de geniu. Iar poema sufletului său fu tristă, sombră, plină la tot pasul de absurdități și contraziceri, cum era întreaga lui ființă. Armer Schopenhauer!

* * *

Minunate daruri ai primit tu de la filosofi, o bulce natură! Unii ți-au dat fantezie, alții rațiune, alții voință; niciunul însă nu ți-a dat o inimă — fiindcă niciunul n'a avut-o!

Unii au crezut că te înțeleg, fiindcă li se părea că văd în tine ceia ce trăia în sufletul lor: *rațiune;* alții au socotit că ț'au desvăluit tainele, fiindcă credeau a găsi în tine ceia ce se deslănțuia în ființa lor: *voință;* alții te-au iubit,

fiindcă-şi închipuiau că descopăr în tine ceia ce se ţesea necontenit în spiritul lor: *fantezie*. Dar cum te vom înţelege şi iubi noi, care nu avem în aceiaş măsură ca filosofii nici raţiune, nici voinţă, nici fantezie? Noi suntem ceva mai mult de cât filosofii: *suntem oameni*, şi în peptul nostru bate o *inimă*. Dacă tu n'o ai, atunci nu ne mai putem apropia de tine: atunci ni s'ar părea că trăim într'un mormânt, nu la sânul mamei noastre creatoare. Ce ne arde nouă de fantezia, voinţa ori raţiunea ta, dacă pentru noi ele nu înseamnă nimic? Noi avem o inimă, şi dacă tu n'o ai, atunci orice legătură între tine şi noi e ruptă; atunci tu eşti mama vitregă şi rece, pe care n'o putem nici înţelege, nici iubi, căci în tine nu găsim ceia ce găsim în noi.

Dar aceasta n'o putem crede, de ne-ar spune-o toţi filosofii de pe lume. Noi ne simţim atât de bine la sânul tău, în cât credinţa noastră e nesdruncinată, că tu trebue să ai ceva din sufletul nostru. Şi dacă noi suntem cu adevărat fiii tăi, atunci această credinţă trebue să fie dreaptă; dacă noi suntem în adevăr făpturile tale, atunci în firea noastră trebue să se prelungească firea ta proprie: atunci tu trebue să ai ceiace avem noi — tu trebue să ai o inimă!

* * *

Noi privim natura cu ochii sufletului, şi din legile sufletului facem legi ale naturii — fac filosofii altfel?

Pentru noi însă suflet înseamnă inimă, pentru filosofi el înseamnă orice, afară de inimă. Astfel ceiace ne uneşte cu filosofii e metoda, ceeace ne desparte de ei e principiul filosofării. Dovedit-a cineva că ei au dreptate, iar noi ne înşelăm?

* *

Omul de știință are aceiaș meserie, ca și omul de stat; amândoi făuresc legi, unul pentru natură, altul pentru omenire. Dar legiuitorul omenirii are o soartă mult mai fericită, decât acel al naturii. El are la îndămână mijloace multe și felurite, pentru a întemeia domnia legilor sale. Poruncile legei sunt sfinte, ca și poruncile celui Etern — așa ni se spune. Noi însă știm că sfințenia cerințelor divine e curată jucărie, pe lângă aceia a legilor omenești. Cel Etern n'a tunat, nici n'a fulgerat pe cei care-i nesocotesc poruncile, dar schingiuirile, ce le-a născocit omul pentru călcătorii legilor făurite de dânsul, n'au avut altă margină decât doar marginile închipuirei. Puținele unelte de căsăpire, ce-au putut aduna muzeele, dau o slabă idee despre sacrilegiile făptuite de bestia umană în numele sfințeniei legilor, dar o idee destul de puternică, spre a ne face sângele să înghețe.

Azi legiuitorul nu mai are aceste mijloace, slavă fie Celui de sus. Dar tocmai din cale afară de nenorocit nu e nici el. Poliția și armata, în-

chisorile şi ocna, arma cu repetiţie şi tunul cu tragere repede — iată atâtea modeste mijloace, care-i stau şi lui la îndămână, pentru a întări vaza legei.

Faţă de această situaţie vrednică de invidie a legiuitorului omenirei, soarta legiuitorului naturei e în adevăr de plâns. Câte nenumărate împietăţi a săvârşit natura faţă de decretele sale, şi încă în chip inconştient! Ea-şi bate joc de legile, ce-i prescriu oamenii, fără nici a bănui cât e de necuviincioasă cu ştiinţa. Şi în faţa acestei purtări „fără de lege" credincioşii ştiinţei, făuritori de legi naturale, stau fără putere. Căci născocitorii de arme ucigătoare n'au aflat încă nici un mijloc, de a sili şi natura la supunere.

E atât de tristă privelişte acestor oameni, ce-şi râd de metafizică, şi totuş fac metafizica omului primitiv. Ei transpun ideile din creerul lor în natură, le dau carne şi oase, şi le botează cu numele sonor de «legi naturale». Şi e firesc că aşa trebue să se întâmple cu toţi acei, care se avântă la cercetarea legilor naturii, fără să se fi ruginit mai dinainte în cunoaşterea legilor spiritului.

* * *

In natură e libertate!

Natura creează liber şi neştiutor: ea nu se

supune la regule sau scopuri. Şi de aceea natura e marele artist, operele ei sunt neîntrecute lucrări de artă, care nu au alt rost, decât acela de a fi.

Cei ce vorbesc de scopuri în natură, nu-şi dau samă cât înjosesc pe eterna creatoare. Fiindcă viaţa omenească e iobagă normelor de tot felul, ei îşi închipue a descoperi legi, regule, scopuri şi în viaţa naturii: ei osândesc antropomorfismul altora, nu văd însă pe al lor propriu.

In natură e libertate!

Ceeace noi numim legi ale naturii, nu sunt regule în înţelesul nostru: nu natura se îndreaptă după ele, ci ele se îndreaptă după natură. De aceea noi suntem nevoiţi să le schimbăm, de câte ori naturii îi place să-şi râdă de ele. Căci viaţa naturii nesocoteşte regula şi necunoaşte datoria, neagă sila şi desprefuieşte pedica: ea e „afirmare pură (Spinoza)", spontaneitate desăvârşită — libertatea însăş.

*

Două lucruri umplu sufletul meu de veşnic nesecată însufleţire: conştiinţa libertăţii *în mine şi* măreţia naturii *în afară de mine. Ele sunt cele două forme, sub care viază firea: esenţa ei e libertatea, forma sub care se arată vederu noastre, măreţia. Astfel* măreţia naturii e întruparea libertăţii.

Rari sunt acei care, în omenire, se pot înălța la treapta de libertate a naturii, spre a trăi în afară de orice legi și idealuri. Aceștia întrupează în ei forțele naturale în aceeaș neștirbită vioiune, ca natura însăș: ei sunt artiștii și eroii-și unii și alții bucăți rupte din natură și aruncate între oameni, spre a da privelișteа unei vieți în sine, rebelă la prescrieri din afară.

Artistul viază ca și natura: el nu ascultă de regule, nu urmărește idealuri; creația sa e revărsarea inconștientă a desăvârșirii sale lăuntrice. A vorbi de idealuri în artă, însamnă a coborâ creatorul spontan la nivelul cârpaciului, ce lucrează cu deplină conștiință, într'un anumit scop. Numai cel ce n'a înțeles, nici n'a simțit vreodată esența liberă a creației artistice, în toată covârșitoarea ei măreție, poate săvârși atare împietate.

Cum undele ies din isvor, cum nenumăratele făpturi apar din sânul naturii, așa isvorăsc operele de artă din adâncurile naturii lăuntrice ale artistului: ușor, liber, neștiutor. Asupra lor se

năpustește cărpaciul, le diseacă, le cercetează și cearcă să desprindă din ele regule de creație artistică. Dar ceace cârpocește el cu sprijinul acestor norme, e simplă muncă de salahor față de ceeace crează artistul fără nici o regulă, prin revărsarea inconștientă a plinătății naturii sale.

Eroul întrupează libertatea nețărmurită a naturii. Viața sa se deslănțue ca o furtună, dărâmând tot ceeace întâlnește în cale... Sus, la fața lumii, cântă muzicile, bat tobele, sună trâmbițele, vestind în cele patru vânturi gloria lui, clădită pe milioane de cadavre. Jos, în colțuri ascunse vederii, milioane de copii jelesc părinții lor căzuți în lupte, milioane de femei, lipsite de sprijinul zilelor din urmă, plâng plânsul lor încet și neauzit, gârbovite în colțul vetrei. Iar deasupra valurilor de plâns și jelanie, ce acopere lumea se înalță strălucirea unică a aureolii lui. Căci ființe ca cele ce strivesc pașii lui gigantici, răsar din sânul naturii în fiece clipă alte milioane, dar o scânteere ca El nu scapără decât la depărtări de veacuri.

Astfel tot ceeace e măreț și sublim, e negarea oricărei piedici din afară — e liber. Așa e natura, așa sunt, între oameni, eroii și artiștii, și unii și alții prelungiri nemijlocite ale naturii în omenire.

* * *

Cât de asemănătoare sunt căile naturii umane, fiecă ea creează sub forma artei, ori a filosofiei! Niciodată acest gând nu-mi devine mai limpede, decât atunci când alătur în minte doi neîntrecuți eroi ai culturei: *Byron* și *Hegel*. Amândoi simpli creatori spontani, lipsiți de darul producerei reflectate; amândoi sămănători de perle, fără a se îngriji de forma, în care le învestmântează. Ei sunt de sigur cei mai neartiști artiști, pe care i-a avut vr'odată omenirea.

Cel ce străbate vr'un poem de Byron, pare adesea a dibui pe un câmp întunecat, fără a ști încotro va ajunge. Versuri aruncate la întâmplare, strofe întregi și întregi șiruri de strofe alcătuite cu neîngrijire, obosesc și nasc ispita de a arunca cartea din mână. Dar ici colo câte un vers, ca o uriașe scânteere, vine să arunce valuri de lumină, și să șteargă din suflet orice urmă de greutate și oboseală.

Cetiți acele strofe, în care Byron descrie bătălia dela Waterloo. Strofele sale neîngrijite par că te fac să străbați un câmp plin de hârtopi. Înaintezi cu greu, fără multă plăcere. Dar iată-l ajuns la un spirit înrudit, deopotrivă de larg, vrednic de a-i pune geniul la încercare; e *Na-*

poleon. Şi atunci deodată, fără nici o pregătire, eşti martor ca la o adevărată împroşcare de scântei, în neregulă, aşa cum le făureşte însuşi mama natură în adâncurile spiritului. E desfăşurarea unei forţe creatoare în stare brută, în vigoare neartistică, lipsită de gingăşie, cu atât mai plină de tărie; sunt idei aşternute aşa cum au eşit din laboratorul minţei, nedăunate de vr'o cioplire artistică spre a le forţa bine pe măsura versului, şi a perde astfel puterea firească pentru o îndoelnică frumuseţă formală. Scurt, sunt flori ale inspiraţiei, răsărite în sânul larg al naturei, fără a fi răsuflat aerul sleitor de forţe, dătător de anemică frumuseţă, ce domneşte în atelierul muncei artistice. Multe din aceste versuri sunt de o atât de isbitoare viociune, încât dela întâia cetire rămân pentru totdeauna întipărite în minte. Iată câteva din trăsăturile lui Napoleon, săpate ca în piatră:

Nestrămutata sa hotărâre:

Extrem in toate lucrurile! De te-ai fi oprit la mijloc,
Tronul tău ar fi încă al tău, sau n'ar fi fost niciodată,
Căci *îndrăsneala a făcut înălţarea, ca şi căderea ta*...

Predominarea neştirbită a pasiunilor în sufletul său, ca la orice adevărat erou:

Ai putut să sfarămi, să comanzi, să refaci un imperiu,
Insă nu *să stăpâneşti pasiunea ta cea mai mică*.
Nici să înveţi că Soarta ispitită părăseşte şi steaua
[cea mai înaltă

Soarta sa, în înaltul ei tragic:

Cuceritor şi prizonier al pământului eşti tu!
.... numele tău sălbatec
Niciodată n'a răsunat mai mult în minţile oamenilor,
[ca acum,
Când nu eşti nimic, decât o glumă a Gloriei.

Şi apoi acel vers, mărgăritarul întregii bucăţi, ce aruncă prin sclipirea sa pe toate celelalte în întunerec:

'Tis but a worthles world to win or lose.

Cu alte cuvinte, la ce te-ar mai ispiti gloria, de a ajunge stăpânitorul omenirii? Dar, mai ales, ce te-ai mai îndurera la gândul, că acest vis s'a prefăcut în fum? Doar, la urma urmei:

«E tot o lume nemernică de câştigat sau de perdut».

O idee mai vastă, mai lugubră, nici că se poate exprima într'o formă mai firească.

Astfel, pregătit oarecum prin asemenea sclipiri singuratece pentru ceva mai mare, geniul, ajuns deplin sigur pe sine, porneşte înainte în sbor falnic: scânteerile se înmulţesc, se concentrează şi devin o întinsă flacără. E descrierea boalii zise a secolului, ce l'a ucis pe el însuş, ca pe toate spiritele, „pentru care odihna e un iad", a căror viaţă „năzueşte dincolo de marginile cuvenite ale dorinţii", ce „nu obosesc de nimic,

decât de repaos“ ; acea boală a tuturor eroilor omenirii, cuceritori, creatori şi deschizători de pârtii nouă ; a acelor oameni „invidiaţi, totuş atât de puţin vrednici de invidie“, căci :

un singur piept deschis ar fi o şcoală,
Ce ar desvăţa omenirea de pofta, de a străluci sau a domni.

Şi toată această isbucnire poetică culminează într'o strofă de covârşitor adevăr şi neasemuită frumuseţă :

Suflarea lor e sbucium, şi viaţa lor
O furtună, pe care aleargă călare, spre a se prăbuşi la urmă,
Şi totuşi atât de deprinşi şi porniţi la luptă,
Că dacă zilele lor, răpunând toate primejdiile,
S'ar încheia într'un amurg paşnic, ei s'ar simţi covârşiţi
De tristeţă şi desnădejde, şi ar muri astfel,
Ca o flacără neîntreţinută, ce se mistue
Prin licărirea ei proprie, sau o spadă pusă deoparte
Ce roade în ea însăşi, şi ruginesţe fără renume.

După această orbitoare lumină se lasă iarăş peste poem obişnuita noapte, întreruptă doar din când în când de licărirea vr'unei stele . . .

La fel cu Byron în poezie, este în filosofie Hegel. Cel ce se adânceşte în gândirea hegeliană, pare a rătăci într'o pădure. Adesea desnădejdea îl covârşeşte, crede a nu mai putea

răsbate la vre-un capăt. Dar atunci o fâşie de lumină străpunge pe nevestite, şi înaintea sa se deschid perspective imense. Ceeace părea până atunci mister, capătă înţeles.

Lipsa de compunere şi formă literară face din Hegel cel mai barbar scriitor, din câţi i-a avut filosofia. Amănuntele sale plutesc în întunerec, mărirea sa unică stă în ideile generale, în vederile de întreg. Aşa se lămureşte că el a fost odată zeu revelator, iar mai apoi a ajuns lucru de batjocură. Pe vremea sa bântuia în Germania furia vederilor generale, şi aici Hegel rămâne neîntrecut; acum însă această ţară a îmbrăţişat religia colbului faptelor, cu mai multă pietate ca oricare alta. Şi de aceea nu e de mirare, că ea e nedestoinică să mai descopere ceeace e măreţ în uriaşul edificiu al gândirii hegeliene.

* *

Nimic nu însufleţeşte mai mult, ca lupta pentru libertate. Şi totuş asemenea lupte s'au mărginit până acum a schimba numai *forma* autorităţii: ele au detronat persoanele, au întronat însă în locul lor „principiile", înlocuind tiranii în carne şi oase cu tirani în chip de idei.

Că o fi mai potrivit spiritului civilizaţiei, de a se închina la o idee, decât la o persoană, poate. Dar ceiace e straniu, e că oamenii ş'au închipuit a înlătura cu totul tirania, când i-au dat o formă ideală. E de prisos a mai învedera, că faptul a rămas mereu acelaş. Ideile au moştenit deadreptul vaza, de care se bucurau înainte tiranii; închinarea la ele a îmbrăcat aceiaş formă mistică. Şi nici nu s'ar putea altfel, de vreme ce ele sunt chemate a deţine principiul legei, care la început sta în voinţa unei persoane.

Astfel, luând o formă nevăzută, autoritatea s'a putut întinde tot mai mult, fără a lăsa să se prindă de veste. Urmarea e că omenirea a ajuns să trăiască astăzi o viaţă de cel mai desăvârşit fetişism: acela al ideilor. Sălbatecul, ce se închină

la lucrurile din natură, e mai fericit, căci se închină la realități, pe când acum omul îngenunche la abstracțiile minței sale: ideea e fetișul civilizației. Și de sigur că nici o vrâstă n'a avut mai mulți fetiși de cinstit, ca vrâsta noastră. Vâjâe vâsduhul de idolii gândirei: legi, principii, idealuri. E o nesfârșită mreajă de autorități nevăzute, care se întinde în jurul nostru. Azi nu mai putem ridica fruntea fără a sfărma vr'un idol, la care ni se cere să ne închinăm, și a ne atrage mustrarea de fără de lege. Astfel trebue să ne plecăm capul cu smerenie, până ce ajungem cu fruntea la pământ și — devenim eroi moderni, căci și eroul modern zace în fața dușmanului său pe burtă, nu?

* * *

La vremuri rătăcite, idei rătăcite. Când viața e liberă, erou e acel ce-și afirmă libertatea firească — forțele naturale în el — mai mult de cât toți ceilalți: așa e în vechime. Când însă viața e prinsă în iobăgia normelor gândirei, erou e cel ce ș'o neagă și subjugă mai mult decât ceilalți: așa e astăzi. De aceia orice afirmare a puterei de viață se lovește acum de normele în ființă, adevăratul eroism e acel al plecărei, supunerei și închinărei. Morala ca și religia oficială

sunt în deplină înțelegere în această privință. Cel Etern îngădue ca toate făpturile naturei să'l privească cu mândrie în față; dar când făptura sa cea mai desăvârșită, omul, își ridică fruntea în sus cu aceiaș mândrie, fața sa se posomorăște: aceasta e deșărtăciune. Și atunci omul își umple sufletul cu duhul pocăinței, pleacă fruntea cu umilință, aruncă cenușă pe cap, și în fața acestei strălucite dovezi de demnitate și desăvârșire, sufletul celui etern se umple de mulțămire. Zadarnic te-ai întreba tu, muritor care n'ai darul de a înțelege tainele religiei și ale moralei, ce fel de desăvârșire e aceia, căreia nu-i e îngăduit să trăiască decât cu fruntea plecată: aceasta n'o știu decât credincioșii celui Etern. Tu trebue să te mulțumești cu lămurirea, că pe când totul în natură e sublim, când se înalță, omul e sublim, când se umilește.

* * *

Tot mai rar rătăcesc în câte o biserică creștină. Atât înfățișarea din afară a acestor locașuri de rugăciune, cât și ceremonia atât de mult rămasă în urma vremii, îmi insuflă cea mai hotărîtă repulziune. Iar când mă întâmplu înăuntru și-mi port privirile peste Cristoșii țintuiți pe cruce, fără de voe mă gândesc încă la felul,

cum a schingiuit această religie sufletul omenesc. Crucea îmi apare atunci ca simbolul martiriului, la care barbaria acestei credințe a supus de-alungul vremurilor natura omenească, în nenorocita închipuire, că-i pregătește prin aceasta fericirea în altă parte. Și în vreme ce privesc perdut vre-unul din chipurile răstignite, pare că în taină i-aș șopti astfel: „Tu, minte neguroasă și svăpăiată, ce-ai putut tu înțelege din natura umană? Atât cât va înțelege din ea în orice timp un spirit mistic: nimic. Pentru tine ea a devenit feara lăuntrică, a cărei pofte ai dat omului în grijă să le sdrobească. De sus, din înaltul cerului, Dumnezeul tău conduce în persoană această operă de omor sufletesc, gata să lovească cu fulgerele mâniei sale pe cel ce dă îndărăt, și să răsplătească cu pretinsă fericire eternă pe cel ce în lacrămi și durere, ucide „feara" dintr'însul. Și așa ai prefăcut lumea în „valea plângerii", spre a plăcea tatului tău, iar pe acesta l'ai făcut cel mai nesățios sugător de lacrămi, ce a putut să născocească vre-o dată o minte rătăcită".

Adesea, când străbat plaiuri streine în goana vijelioasă a trenului expres, și zăresc la răspântii de drumuri vre-un Cristos pe cruce, fiori de durere îmi străpung sufletul. Sunt nesfârșite milioane de muritori, care în graiurile cele mai felurite ale pământului au îndreptat și îndreaptă

spre Acelaș răstignit, în adâncă și nestrămutată credință, aceleaș mari cuvinte: „mântuitorul nostru". Și când te gândești că neamuri, ce nu s'au putut înțelege între ele niciodată, ce s'au sfâșiat și se sfâșie ca fearele codrilor, se întâlnesc totuș și se împacă în acelaș gând, de a numi „mântuitorul" omenirii pe cel mai sălbatec disprețuitor, ce l'a avut natura omenească vreodată — în fața acestei imense rătăciri orice gând tace: pleci capul în pământ, în mută desnădejde.

* *

Se vorbește mereu despre desăvârșire, și se vorbește zădarnic. Totuș, cât de ușor s'ar putea înlătura orice ceartă, dacă oamenii ar vroi cu tot dinadinsul să se înțeleagă! Doar toți își închipue desăvârșirea în acelaș fel, deși nu exprimă această vedere cu deplină conștiință. Ea se găsește însă întrupată în ideea, ce ei își fac de ființa supremă: de Dumnezeu. Nimenea nu ș'a închipuit pe Dumnezeu ascultând de legi și norme, sau alergând după idealuri, ci trăind din plinătatea propriei sale desăvârșiri. Oamenii au priceput, deși fără a-și da limpede seamă, că regulele din afară sunt semne de nedesăvârșire, trebuitoare numai acolo, unde lipsește tăria lăuntrică; de aceea s'au ferit a îngrădi în ele pe acela, ce-l socot ființă supremă. Numai despre om se crede că va ajunge la desăvârșire, supunându-l veșnic la legi și idealuri, dându-i încă cât se poate mai multe. Un ideal? Firește este unul, și acesta e de a trăi viața în toată plinătatea ei, așa cum oamenii ș'au închipuit ființa desăvârșită. Idealul e de a ajunge la negarea

oricărui ideal: de a întări natura noastră lăuntrică aşa fel, în cât să putem întrupa în noi desăvârşirea divină.

Atunci vine în adevăr timpul, când Dumnezeu se face om sau—în alte vorbe—când omul realizează divinitatea în fiinţa sa proprie. Desăvârşirea, ce el alungase într'o lume de dincolo, înzestrând cu ea o fiinţă zisă supremă, se întoarce înapoi de unde plecase: în el însuş. Atunci orice sprijin din afară, orice norme sau fiinţe atotputernice dătătoare de norme, devin de prisos; căci omul trăeşte ca şi natura: prin el însuş.

* * *

Cu cât omul afirmă şi întăreşte natura în el, cu atât desăvârşirea sa creşte; pe culmea ei cea mai înaltă desăvârşirea naturei lăuntrice devine fericire. Aici se urcă omul, când afirmă esenţa fiinţei sale în aşa măsură, în cât ea se contopeşte cu esenţa Totului. Cum râul se revarsă în ocean, aşa natura omenească prin puternică afirmare creşte, se umflă, se revarsă în natura largă şi devine una cu dânsa. Astfel viaţa mărginită încetează, omul trăeşte viaţa sub formă nemărginită: el e fericit.

* * *

În clipele de fericire, omul trăește *ca natură*: forțele sale lăuntrice ies din cuprinsul lor mărginit, și devin forțe ale naturii însăș. Și de aceea orice muritor poate deveni, în asemenea clipe un erou sau un artist, căci el stă la înălțimea libertății creatoare a Totului. Atunci se zemislesc idei mărețe, a căror îndeplinire cere munca unei vieți; atunci se făuresc planuri vaste, la a căror înfăptuire omul pornește cu siguranța neclintită a forțelor naturii. Starea de fericire o priviau grecii ca ceva dumnezeesc, socotind că în ea stăpânește un zeu pe om. Ea e deci acea treaptă de desăvârșire, de care cei vechi credeau numai pe zei destoinici: muritorilor nu li-e dat să o atingă, decât atunci când pogoară în ei un zeu.

* * *

Fericirea e prea largă, pentru a încăpea în marginile ființii noastre, de aceea trebue să eșim noi din noi înșine, spre a ajunge la dânsa. Astfel clipele de fericire se nasc, de câte ori ființa omenească depășește marginile ei obișnuite și se ridică la viață nesfârșită. Atunci omul se simte mai presus de el însuș, trăește dincolo de mărginire, răsuflă aerul veșniciei.

* * *

Cel mai spornic isvor de fericire e privelistea frumosului. Ea pătrunde natura omenească, o face să se curăţe de ceea ce e trecător, spre a trăi sub forma ei eternă şi infinită.

Dar dintre înfăţişările frumosului, cea mai dătătoare de fericire e musica. La orice prilej, dela cel mai trivial până la cel mai solemn, când omul cearcă să-şi ridice natura la o stare de afirmare, ce se învecinează cu fericirea, musica e nelipsită. Ea singură are neînvinsa putere, de a smulge pe om din marginile fiinţei sale, ori în ce stare sufletească s'ar găsi, spre a'l ridica acolo, unde se află fericirea. Şi a fost de sigur o vedere genială a celui mai genial popor, ce a trăit vr'o dată, de a da musicei locul de cinste în educaţia tinerimei. El, poporul grec, singurul adevărat credincios al naturei, a pus temelia educaţiei în musică şi gimnastică, îndoitul balsam întăritor pentru îndoita înfăţişare, sufletească şi fizică, a naturei omeneşti.

* * *

Cea mai dătătoare de fericire dintre înfăţişările frumosului, musica, e prin înseş firea ei cea mai puternică pârghie a iubirei de natură. Când se revarsă din necunoscut, musica răsună ca solia, prin care Marele Tot cheamă pe muritori la să-

nul său, făcându-i să trăească în ritmul vieţei sale nesfârşite. Cine a fost vr'odată învăluit în undele de tonuri, fără a se simţi lin, dar fără putere, smuls din marginile făpturei sale şi aruncat în Nesfârşit? Curmarea neprevăzută a unei melodii covârşitoare găseşte în sufletul celui perdut întrânsa un răsunet aproape brutal: el încetase de a mai fi el însuş, vibra în Tot, gusta fericirea vieţei nesfârşite. Şi de odată se vede aruncat iarăş în marginile fiinţei sale. E o smulgere bruscă din ţara fericirei, care îndurerează sufletul şi-l umple de dorul de a sbura iarăş acolo, de unde a fost rechemat. De aici însemnătatea religioasă a muzicei; ea face pe om să simtă fericirea vieţei în Marele Tot, îi revelează înrudirea cu Dânsul, şi-i insuflă iubire pentru Dânsul.

* * *

Noi numim fericirea extas *sau* exaltare. *Aceste cuvinte arată prin înseş înseminarea lor, că fericirea nu e decât* eşirea *din marginile fiinţei noastre şi înălţarea în nesfârşit. Ea e liberarea de lanţurile mărginitului şi contopirea cu Marele Tot. Şi dacă după această liberare vremelnică alergăm viaţa întreagă, de ce am privi liberarea eternă ca o nenorocire, a cărei gând ne înfioară?*

*
* *

Viața omenească descrie în mersul ei un cerc: nașterea este eșirea din marele Tot, moartea dispariția într'însul. Prin moarte existența noastră se întoarce la punctul ei de plecare.

Timpul cât viața străbate acest drum, ridicându-se în fața Totului ca ceva de sine stătător, e presărat numai atunci de câte o rază de fericire, când ea poate dispărea vremelnic într'însul...

După aceste scânteeri trecătoare de fericire — contopiri vremelnice cu Totul — însetează omul în fiece clipă a vieții sale, se gândește însă cu fiori la contopirea eternă — la moarte. Și doar fericirea și moartea nu se deosebesc decât în durată: ambele sunt reintrarea în Nesfârșit, una vremelnică, cealaltă eternă.

Fericirea e preludiul unei melodii neîntrerupte, care începe abea atunci, când viața se întoarce în marele Tot — pe veșnicie.

POETUL

Adesea cerc şi eu să-mi dau seamă de rosturile lumei şi ale vieţei, dar în zadar. Gândurile mele sunt fugătoare şi neguroase, şi păşesc tot în salturi. Cât mă uimeşte limpezimea cugetărei tale! De câte ori îmi vorbeşti tu despre unitatea firei, pare că un văl de întunerec s'ar sfăşia de deasupra lucrurilor, lăsându-le să se arate în adevărata lor lumină. Ajută-mă deci în năzuinţile mele: spune-mi ce este filosofia?

FILOSOFUL

Ea şi-a luat fiinţă din două întrebări, ce au rămas în toate deosebitele lor forme mereu aceleaş: *ce e Dumnezeu, şi ce fel trebue să ne purtăm faţă de Dânsul?* Intâia întrebare a dat naştere părţei zise teoretice a filosofiei, a doua a întemeiat partea ce se numeşte practică.

POETUL

Nu m'ai putea lămuri mai de aproape asupra fiecărei din aceste două întrebări?

FILOSOFUL

Intâia a isvorît din năzuința omului, de a găsi o pricină la tot ceeace se întâmplă în jurul său. Dar de vreme ce spiritul omenesc nu e în stare să-și închipue, că în această căutare de pricini s'ar putea merge la nesfârșit, deci că pentru fiecare pricină găsită ar fi chip să se descopere altă pricină și așa mai departe fără încetare, s'a născut întrebarea firească: nu s'ar putea găsi o pricină singură, la care să se reducă tot ceia ce există în lume, ea însăși să nu fie însă pricinuită de nimic? O asemenea ultimă și singură pricină are îndoitul folos, de a lămuri totul, și în acelaș timp de a reduce nesfârșita felurime a lumei văzute la unitate, dând tuturor făpturilor aceiaș obârșie unică. De aceia filosofia e privită cu tot dreptul, ca învățământul despre unitatea și armonia firii.

POETUL

Când stau și mă adâncesc în natură, în senine clipe de visare, pare că simt și eu că toate formele sub care ni se arată universul trebue să fi isvorând din una singură, așa că toate sunt din una și una e în toate, *și haosul de nesfârșite și pestrițe înfățișeri, pe care-l vedem cu ochii, mi se revelează atunci ca un întreg,*

unul singur şi armonic, pătruns în toate făpturile sale de acelaş suflu tainic, care le-a dat viaţă şi le ţine în armonie...

FILOSOFUL

Acest „tainic suflu", ce străbate în toate lucrurile lumei văzute ca o adiere magică, punând unitate în ceiace ne pare haos, s'a închipuit la început ca o fiinţă cu putere şi minte nemărginită — atotputernică şi atotştiutoare — care a fost numită Dumnezeu. Astfel s'a născut religia.

Dar cu timpul s'a băgat de seamă, că pricina lucrurilor nu putea sta în afară de lume, undeva pe un tron de nouri, ci trebue să vieze în ea însăş. Atunci Dumnezeu a fost coborât în natură: el s'a furişat în însăş inima lucrurilor, s'a întrupat în toate formele firii. Şi aşa *Dumnezeu s'a făcut natură* — sau natura Dumnezeu — şi *religia a devenit filosofie.* Iar omul, recunoscând în firea toată un Spirit, şi în el însuşi — ca parte din tot — o fărămiţă din El, a îmbrăţişat natura îndumnezeită în caldă şi nesfârşită iubire, ca orice copil pe părintele său divin.

POETUL

Mi se pare că acelaş sentiment am întrupat şi eu mai eri în câteva rânduri, ce mi-au scă-

parat nu știu cum din minte, pe când stam adâncit în privirea întinsului nemărginit al naturii. Iată-le:

Laudele inimii

Eu port în mine o flacără, ce mă mistue clipă cu clipă, zi cu zi, an cu an, fără încetare! E flacăra iubirii universale, pentru a cărei ostoire nu s'a zemislit leac în firea întreagă. Căci în inima mea s'au rătăcit toate dorințile, s'au adunat toate poftele, s'au strâns toate pasiunile — s'a concentrat iubirea întreagă a lumei, pe care nimic n'o mai poate alina.

Cântă, o muză, cântă laudele inimei!

Tu ce vrei să potolești cu gingășia ta focul inimei mele, zadarnică îți-i încercarea. Iubirea ta e pentru mine ceeace picătura de apă e pentru universul în flacări. De s'ar pune alăturea mii și mii de iubiri pământene, încă n'ar putea domoli valurile iubirii infinite, ce clocotesc în peptu-mi. Căci iubirea mea e mare cât universul, și cuprinde în ea tot universul.

Cântă, o muză, cântă laudele inimei!

De ce plâng? Plâng micimea pieptului meu. El ar trebui să fie întins ca fața pământului, ca să poată încăpea pe el toată făptura. El ar trebui să fie nesfârșit ca firea: pe el să fâșâe frunza, să ci-

ripească pasărea, să sburde căprioara, să alerge leul, să calce elefantul, şi toate popoarele să-şi întindă mâna spre înfrăţire. Căci iubirea mea e puternică ca viforul, largă ca văsduhul.
Cântă, o muză, cântă laudele inimii!

De ce plâng? Plâng scurtimea braţelor mele. Ele ar trebui să fie lungi ca nesfârşitul, ca să pot strânge la pieptu-mi tot universul, să-l stropesc în lacrimile mele duioase, să-l desmerd în sărutările mele aprinse, să-l învălui în dragostea mea pătimaşă. In valurile iubirii mele să se scalde toate vietăţile, cum se scaldă peştii în apele mării.
Cântă, o muză, cântă laudele inimii!

FILOSOFUL

Fiu al muzelor, minunat grai ai dat sentimentului de iubire faţă de Spiritul-natură şi de formele văzute, în care el se înfiripează. De-aş fi scris zeci de tomuri, încă n'aş fi putut reda atât de limpede ceea ce simte omul, când ajunge să se recunoască frate cu toate făpturile naturii, să vadă în el un suflu din Suflul ce animează firea...

POETUL

Mi-ai putea lămuri acum răspunsul la a doua întrebare?

FILOSOFUL

Acesta e tot atât de limpede, ca şi cel dintâi, din care de altfel urmează în chip necesar. Căci de când omul ajunge să vadă în el o parte din Spiritul, ce pătrunde întreaga natură, şi să-şi dea seama, că într'însul trăeşte sub formă mărginită aceeaş substanţă, ce în natură trăeşte sub formă nemărginită, el nu mai are decât un singur dor: acela, de a ieşi din încercuirea fiinţii sale, a se adânci în marele Tot, şi a dispărea în El spre a trăi sub formă infinită — pe veşnicie.

E fericirea cea mai înaltă, ultimă şi eternă, flacăra imensă, din care clipele de extaz sunt licăriri răsleţe şi trecătoare.

POETUL

Acest sentiment mi-i cunoscut şi drag ca raza zilei, căci în el mă adâncesc în fiece clipă. Am încercat chiar să-l prind în câteva rânduri, fără a bănui cât de puţin, că desleg o întrebare atât de înaltă, cum e aceea despre fericirea din urmă. Ascultă-le:

Marelui Tot

Către tine îmi îndrept privirea plină de duioşie, o mare - Tot! Pentru tine m'am depărtat de sgomotul lumii, pentru tine am pus capăt năprasnicei

goane a vieţei. Cu ochii umezi străbat nemărginirea fiinţei tale, învăluind-o în iubire fierbinte: de-am pierdut tot, te-am găsit pe tine.

Pe văile şi colinele tale am rătăcit adesea, departe de lume, singur pe întinsul tău. Şi tu mi-ai zâmbit prin orice floare, mi-ai vorbit prin orice murmur de frunze, mi-ai cântat prin orice ciripit de pasere. Din guri nenumărate am auzit voceа ta iubitoare, chemându-mă la tine, şi inima mea a tresăltat de dor nemărginit, de a sbura în cuprinsul tău: deschide-mi braţele!

Nimic nu mă mai mulţămeşte, nimic nu mă mai atrage. Viaţa-mi e pustie, viitorul învăluit în întunerec. Paşii mei înaintează şovăitori, în faţa mea nici o flacără nu-mi mai arată cărarea vieţei. Gândurile mele rătăcesc către tine, şi toată nădejdea mea e în tine. Numai tu îmi poţi răci fruntea, îmi poţi întoarce liniştea: strânge-mă la sânu-ţi!

In mijlocul arborilor tăi îmi opresc mersul. Zadarnic îmi arunc privirile în urmă, acolo unde fiii tăi aleargă în goană nebună după idealurile vieţei: eu nu mă mai pot întoarce la dânşii, mie nici un ideal nu-mi mai zâmbeşte. Din desişul frunzişului răsună vocea ta, cu putere neînvinsă mă cheamă la tine,

sunetul ei îmi străpunge inima. Sdrobit îmi plec capul pe braţe, şiroae de lacrămi îmi umplu faţa. In sânul tău, acolo e limanul rătăcirii mele. O clipă — şi sufletul meu bate în ritmul veşnic al armoniei sale.

FILOSOFUL

Orice laudă e de prisos: ceiace eu am îngânat cu voce nesigură, tu ai legat în vorbă tare şi limpede, aşa ca să pătrundă orice inimă şi să-i deschidă calea la fericirea adevărată.

POETUL

Pe cât văd, eu întrupez în creaţiile mele aceleaş stări sufleteşti ca şi tine, numai că eu le exprim în chip de sentimente, pe când tu le limpezeşti sub formă de idei.

FILOSOFUL

Aşa e, şi de aceia tu stai mult mai aproape de sufletul oamenilor, de cât mine, căci numai tu ştii să le grăeşti în glasul dulce al inimei, ceiace eu învestmântez în haina mohorâtă a creerului.

AMÂNDOI

Aşa dar noi îndeplinim împreună aceiaş me-

nire, de a revela muritorilor tainele firii și a-i lumina asupra fericirii eterne, unul în limba greoae a cugetărei, altul în tonurile dulci ale sentimentului, unul cercând să împace mintea, altul năzuind să înalțe inima.

* * *

VERIFICAT 2007
VERIFICAT 1987
BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ "CAROL I" BUCUREȘTI
VERIFICAT 2017

CUPRINSUL:

	Pag.
Filosofie	5
Filosofi	11
Iubire	16
Adevăr	22
Ideal	28
Natura	38
Libertate	49
Fericire	64
Filosofui și Poetul	70

FUNDAȚIUNEA UNIVERSITARĂ
CAROLI